

Mirosław Kiedzik

"From Symposium to Eucharist : the Banquet in the Early Christian World", Dennis E. Smith, Minneapolis 2003 : [recenzja]

Studia Theologica Varsaviensia 42/2, 211-216

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

a starożytnymi obrzędami z Kanaanu prowadzą do wniosku, że esseńczycy mogli być nazywani Rofeim/Refaim, co tłumaczono na grekę *iatroi* (lekarze, chirurdzy) lub *therapeutai* (pielęgniarze, leczący), a te terminy z kolei w języku aramejskim na terytorium Syro-Palestyny brzmiały 'sj' (uzdrowiciele, lekarze). Późniejsza transliteracja określeń doprowadziła do powstania terminu esseńczycy. Tantal'evskij zwraca uwagę, że pierwotnie Refaim oznaczało duchy zamienionych członków społeczności kanaanejskiej, którzy nawet po śmierci mogli wspomagać żyjących, być ich dobrodziejami czy lekarzami. Potwierdzają to teksty ugaryckie, które donoszą o wielkim szacunku, kulcie zmarłych ważnych przedstawicieli rodów czy wspólnot. Jednakże twórcy religijni odpowiedzialni za redakcję i kanon Biblii Hebrajskiej usiłowali wyeliminować wszystkie aluzje pradawnego kultu zmarłych egzystującego w wierzeniach Izraelitów. Dobrym przykładem może być taka wokalizacja słowa *rp'jm*, aby odczytywać jako *rēpā'im* (bezsilni) w miejsce oryginalnego *rōpē'im* (dobroczyńców, lekarzy). Należy także nadmienić, że wspomniana powyżej zamiana wyrosła jako polemiczna i równocześnie sarkastyczna reakcja na oznaczenie przodków przymiotnikami 'l'jm względnie 'lwh'jm, co mogło sugerować przyjęcie przez nich boskiej natury, siły i mocy. Na taki stan rzeczy redaktorzy i interpretatorzy w ramach ortodoksji żydowskiej nie potrafili przystać.

Rekapitułując, książka Igora Tantal'evskijego zasługuje nie tylko na uwagę, ale może stanowić bogate źródło inspiracji do dalszych badań, szczególnie dla młodego pokolenia biblistów czy qumranistów. Poza drobnymi niedociągnięciami, mianowicie miejscami są zbyt duże przypisy w stosunku do wielkości treści, praca jest interesującym dziełem, które w swej drugiej części może zafrapować szerokie spektrum naukowców z różnych dziedzin.

Michał Szczepaniak

Dennis E. Smith, *From Symposium to Eucharist. The Banquet in the Early Christian World*, Fortress Press, Minneapolis 2003, ss. 411.

Dennis E. Smith jest wykładowcą Nowego Testamentu w Phillips Theological Seminary (Tulsa, Oklahoma). Recenzowana książka to dopełnienie jego Harvardzkiej dysertacji z 1980 roku, zatytułowanej *Social Obligation in the Context of Communal Meals: A Study of the Christian Meal in 1 Corinthians in Comparison with Graeco-Roman Communal Meals*. Stanowi kontynuację i rozwinięcie zawartych w niej badań. Częściowo zawiera fragmenty prac publikowanych wcześniej: część rozdziału pierwszego pojawiła się w pierwotnej formie w *Many Tables: The*

Eucharist in the New Testament and Liturgy Today (Trinity Press International, London 1990 – współautor H.E. Taussig); sekcja o posiłkach Eseeńczyków z rozdziału szóstego jest zrewidowaną adaptacją artykułu *Meals*, w: *The Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls* (ed. by L.H. Schiffman, J.C. Vanderkam, Oxford University Press, Oxford 2000); fragment o uczcie mesjańskiej, również z rozdziału szóstego, stanowi z kolei zrewidowaną adaptację artykułu *The Messianic Banquet Reconsidered*, w: *The Future of Early Christianity. Essays in Honor of Helmut Koester* (ed. by B.A. Pearson, Fortress Press, Minneapolis 1991, s. 64-73); sekcja o historycznym Jezusie z rozdziału ósmego jest zrewidowaną adaptacją artykułu *Table Fellowship and the Historical Jesus*, w: *Religious Propaganda and Missionary Competition in the New Testament World. Essays Honoring Dieter Georgi* (ed. by L. Bormann, K. del Tredici, A. Standhartinger, Brill, Leiden 1994, s. 135-162); fragment dotyczący Ewangelii według św. Łukasza, także z rozdziału ósmego, jest adaptacją artykułu *Table Fellowship as a Literary Motif in the Gospel of Luke* [”Journal of Biblical Literature” 106 (1987), s. 613-638]. Ponadto w różnych częściach swojej książki autor wykorzystał jeszcze fragmenty *Many Tables: The Eucharist in the New Testament and Liturgy Today* oraz następujących artykułów z *The Anchor Bible Dictionary* (6 vol., ed. by D.N. Freedman, Doubleday, New York 1992): *Meal Customs (Greco-Roman)*, 4.650-53; *Meal Customs (Sacred Meals)*, 4.653-55; *Messianic Banquet*, 4.788-91; *Table Fellowship*, 6.302-4.

Książka ta jest poświęcona ucztom w czasach pierwotnego chrześcijaństwa. Autor podąża od sympozjum do Eucharystii. W pierwszym rozdziale, ukazującym ucztę jako instytucję socjalną, omawia definicje i kwalifikacje, metody i kategorie analizy. Dochodzi do wniosku, że typy przeanalizowanych uczt (codzienne posiłki, sympozja, stypy, uczty sakralne, posiłki misteryjne, codzienne posiłki żydowskie, świąteczne uczty żydowskie, agapa chrześcijańska, Eucharystia), rozważone wszechstronnie – jakkolwiek w zakresie, jaki autor mógł określić – stanowią dowód, że były one pojedynczą instytucją społeczną, która jako całość przyczyniała się do szerzenia kultury.

W drugim rozdziale D.E. Smith analizuje uczty grecko-rzymskie. Podkreśla zwyczaj leżenia w czasie uczt, precyzuje pole danych, między innymi okres grecko-rzymski na czas od ok. 300 r. przed Chr. (Aleksander Wielki) do ok. 300 r. po Chr. (Konstantyn Wielki), mówi o charakterystycznych cechach starożytnych uczt (o czasie, w jakim się odbywały; kwestii zaproszeń na uczty; pomieszczeniach, w których miały miejsce; zamawianiu żywności; menu; przebiegu uczt i kierowaniu nimi; sympozjum i zabawie w czasie uczt), rozważa okazje urządzania uczt (urodziny, ślub, pogrzeb) oraz ukazuje klasę społeczną i status ich uczestników. W ten sposób szkicuje podstawowe zwyczaje uczt świata grecko-rzymskiego, uwzględniając grecką i rzymską literaturę, sztukę oraz archeologię. Niektóre

z tych zwyczajów, jak na przykład menu, zmieniały się, ale podstawowy model pozostawał ten sam.

W następnym, trzecim rozdziale, autor mówi o uczcie filozoficznej. Rozważa sympozjum jako rodzaj literacki i instytucję społeczną, omawia dyskusje filozoficzne w trakcie sympozjum, ich etykę (wybieranie tematu, poprawne prowadzenie dyskusji), teoretyczną podstawę etyki posiłku (koinynia, przyjaźń, rozrywkę), uwypukla etyczne argumenty z obserwacji, analizuje etykę posiłku na tle filozofii epikurejskiej, moralność ludową i satyrę, ucztę jako symbol kultury. W efekcie dochodzi do wniosku, że uczty były ideologicznie podbudowywane w ich filozoficznej tradycji.

W czwartym rozdziale, poświęconym ucztom ofiarnym, D.E. Smith porusza problem relacji posiłków do ofiary, analizuje ofiary (*thysia*) z drugiego wieku przed Chrystusem (miejski rytuał w *prytaneion*, święte prawo – spożywanie posiłków w rejonach świętych, w świątyniach greckich), rozważa, co nadało pokarmom ofiarnym znaczenie religijne (jaki był motyw, co stanowiło materię pokarmu, gdzie miały miejsce ofiary, w jakiej formie było obecne bóstwo), omawia uczty sakralne, świąteczne (dobry nastrój i ideologię uczt, uroczyste posiłki w Panamara w regionie Caria w Azji Mniejszej, znaczenie świątecznej radości). W konsekwencji stwierdza, że uczta ofiarna, ukazana tutaj jako pierwowzór uczty „sakralnej” albo „kultowej”, może być rozumiana jako podtyp uczty grecko-rzymskiej.

Ponieważ w świecie grecko-rzymskim istniało wiele klubów i stowarzyszeń (np. towarzystwa pogrzebowe, cechy handlowe, stowarzyszenia religijne i polityczne), dla których uczty były jednym z głównych motywów zebrań, dlatego w piątym rozdziale D.E. Smith analizuje bankiety klubowe. Najpierw omawia nazwy i typy klubów greckich (wśród nich Stowarzyszenie Orgeonesa) oraz miejsca ich spotkań, następnie według tego samego schematu kolegia rzymskie (wśród nich Stowarzyszenie Diany i Antinusa) i kluby grecko-rzymskie (wśród nich Bractwo Zeusa Hipsistosa). Wiele miejsca poświęca też Stowarzyszeniu *Iobakchoi*, omawiając powody zwoływania spotkań, ich przebieg, zasady dotyczące zachowania się i rytuału oraz miejsce spotkań. Ostatecznie dochodzi do wniosku, że uczty były zazwyczaj oddzielone od biznesowych spotkań klubowych. W ich trakcie rozważano tylko pewne rodzaje działalności i prowadzono dyskusje właściwe dla filozoficznego posiłku. Zachowanie, tematy dyskusji i rytuał klubu zależały od układu posiłku i od zgromadzonych. Podstawę poruszanych tematów stanowiły takie treści, jak „pokój i spokój”, „właściwy porządek i spokój”, połączone z religijnymi i rytualnymi wartościami, właściwymi dla poszczególnych wspólnot.

Do rozdziału piątego zostały jeszcze dołączone *Statuty Kolegium Diany i Antinusa* (Lanuvium, Italia, 136 r. po Chr.) oraz *Statuty Iobakchoi* (Ateny, przełom drugiego i trzeciego wieku po Chr.).

W szóstym rozdziale D.E. Smith analizuje uczy żydowskie. Najpierw omawia tradycję uczt u Ben Syrach'a: kształt uczt (formy zapraszania gości, luksusową oprawę posiłków, zaszerogowanie gości, cechy osoby prowadzącej dyskusje, muzykę, postawy przy posiłku, zabawy i rozmowy przy stole), zasady etykiety i etykę, aspekt socjalny i literacki danych (relacje z literaturą mądrościową, z grecką tradycją sympozjów i z tradycją filozoficzną). Następnie rozważa tradycję uczt w literaturze rabinistycznej (formę czy też liturgię uczt oraz posiłek paschalny) i specyfikę tej tradycji w takich sektach żydowskich, jak: faryzeusze, *haverim*, eseneńczycy czy *therapeutae*, a także wśród żydowskich separatystów. W ostatniej zaś części rozdziału szóstego omawia ucztę mesjańską: motyw posiłku sakralnego, uczy bożej, obecność tych wartości w ówczesnych posiłkach wspólnotowych, ucztę mesjańską jako posiłek mitologiczny. Ostatecznie stwierdza, że żydowskie posiłki z okresu drugiej świątyni są osadzone co do formy, ideologii, jak i literackich opisów w grecko-rzymskiej tradycji uczt. Chociaż jest kilka wyróżniających się aspektów żydowskiej tradycji uczt, to jednak najlepiej można ją zinterpretować jako podpozostałą ogólnej tradycji uczt i odmianę wspólnych aspektów tej tradycji.

W kolejnym, siódmym rozdziale, poświęconym uczcie w kościołach Pawłowych, autor przywołuje dwa teksty, dotyczące uczt wczesnochrześcijańskich: Ga 2,11-14; 1 Kor 11, 20-22,33-34a, i omawia uczy wspólnotowe w kościołach założonych przez Apostoła Narodów oraz stosunek tych kościołów do żydowskiego prawa o pokarmach (Ga 2,11-14 – zachowanie Piotra w Antiochii; 1 Kor 8 i 10 – pokarmy ofiarowane bożkom; Rz 14,1-15,13 – słaby i silny w wierze przy stole). Analizuje też rolę, jaką odegrała ideologia uczt przy powstawaniu chrześcijaństwa oraz jej wpływ na teologię Pawła. W tym ostatnim z tematów porusza zaś takie zagadnienia, jak: duch przeciw ciału – problemy w Antiochii i Galacji (Ga 2,11-21), Ciało i Krew Męczennika – przed-Pawłowa uczt-pamiętka (1 Kor 11,23-26), głoszenie śmierci Chrystusa – uczt i wspólnota w Koryncie (1 Kor 11,17-34), oddawanie czci i reguły rozmów przy stole (1 Kor 14), otwartość na innych – gościnność przy stole (Rz 14,1-15,13). W wyniku swoich analiz dochodzi do wniosku, że teologia Pawła nie może być widziana jakby w próżni albo wyłącznie jako intelektualny syllogizm, gdyż była głoszona i stosowana w praktyce w kontekście życia danej społeczności. Tak jak uczt była centrum życia danej wspólnoty, tak też stanowiła ona centrum rozwoju myśli Pawła. Dostarczyła nie tylko katalizator i kontekst, ale również społeczną ideologię dla rozwoju teologicznych, etycznych i liturgicznych sformułowań Apostoła Narodów.

W ósmym rozdziale natomiast D.E. Smith poddaje analizie te fragmenty Ewangelii, które dotyczą uczt. Omawia stosunek historycznego Jezusa do uczt (wspólne uczy z celnikami i grzesznikami, problem ucztowania i postu, motyw bohatera przy stole i „wędrownego współbieszadnika”), ucztę króla – posiłek i ironię u Marka (gra-

nice, kontakty i obowiązki społeczne, ucztę i jej osnowę, ucztę w historii i we wspólnocie Markowej), ucztę filozoficzną – symbolizm posiłku u Łukasza (uwarstwienie społeczne – zajmowane miejsce przy stole jako symbol pozycji społecznej; kontakty społeczne – rozmowę przy stole jako sposób nauczania; wyidealizowany model – jedzenie i picie jako symbol luksusu: luksus jako symbol negatywny, luksus ucztę jako symbol pozytywny, zobowiązania społeczne – służenie przy stole jako symbol służby wspólnoty, relacje przy stole jako symbol relacji we wspólnocie) oraz posiłek i ironię u Mateusza i Jana. Wykazuje w ten sposób, że na wszystkich poziomach tradycji o Jezusie znajduje się bogactwo motywów literackich, uwypuklających Jego stosunek do ucztę i znaczenie jakie jej nadawał. Podkreśla, że Jezus jest ukazywany jako wzór bohatera przy stole, na wzór postaci ze starożytnej literatury. Gdziekolwiek spożywa posiłek, wydarzenia przy stole uzyskują wymiar uroczystego posiłku, właściwy dla mającej miejsce w ówczesnej kulturze ucztę rytualnej, określanej tutaj przy pomocy terminów, opisujących ucztę mesjańską. Przy stole Jezusa przyjęte kategorie uwarstwienia społecznego są krytykowane, a równość społeczna ulepszona, zyskując w ten sposób nowy wymiar; społeczne granice są poszerzone, a nowa wspólnota jest w trakcie formowania się. Stół Chrystusa staje się pierwszorzędnym symbolem dla królestwa Bożego, a „Ostatnia Wieczerza” modelem dla „Wieczery Pańskiej”. D.E. Smith stwierdza też, że wspólnoty z czasów spisywania Ewangelii celebrowały posiłki razem i że czas tej celebracji był momentem kształtowania się ich świadomości, obecnej również w Ewangeliiach.

W ostatnim, dziewiątym rozdziale, autor rozważa jeszcze temat „uczta a teologia chrześcijańska”. Podkreśla, że świadomość tego, iż najwcześniejsze ucztę chrześcijańskie rozwinęły się z modelu grecko-rzymskiego, może dostarczyć właściwych podstaw dla rekonstrukcji początków chrześcijaństwa. Może również pozwolić na lepszą ocenę rozmaitego sposobu formowania się pierwszych chrześcijan oraz opracowań teologicznych. Ponadto, jeśli weźmie się całe bogactwo najwcześniejszej tradycji ucztę chrześcijańskiej, to można będzie w nim odnaleźć wzór dla odnowy chrześcijańskiej teologii i liturgii nastawionej bardziej na wspólnotę.

Podstawową zmianą przejścia od sympozjum do Eucharystii było – jak uważa D.E. Smith – przejście od stołu do ołtarza i od socjalnego świata ucztę do tego, co określamy porządkiem kościelnym. Ta zmiana zaistniała raczej szybko, co potwierdza literatura wczesnochrześcijańska i odkrycia archeologiczne. Tradycja ucztę zachowała się nieco dłużej w formie agapy lub posiłku towarzyszącego. Ten rytualny posiłek przez pewien czas koegzystował z Eucharystią i pielęgnował tradycję ucztę. Sama zaś Eucharystia straciła swój wyraźny związek z tradycją ucztę. Nowotestamentalne teksty utrzymują go jednak i co jakiś czas dostarczają dla Kościoła bodźców, by ponownie zbadać ten związek i odkryć na nowo jego teologię przez odzyskiwanie i rekonfigurowanie własnych tradycji.

Podjęta przez D.E. Smitha precyzyjna analiza grecko-rzymskich zwyczajów uczt i literackich konwencji, otaczających sympozjum, jest przełomem, który umieszcza nowotestamentalne wzmianki o ucztach w ich właściwym kulturowym i historycznym kontekście. D.E. Smith rzucił nowe światło na istotne problemy związane z historycznym Jezusem, Pawłową teologią i etyką oraz rozwojem wczesnochrześcijańskiego kultu. Można śmiało stwierdzić, że dokonał istotnego studium w odniesieniu do fundamentalnej kwestii początków chrześcijaństwa.

ks. Mirosław Kiedzik

Krzysztof Gózdź, *Tajemnica Boga i człowieka według Karla Rahnera*, Wyd. „Standruk”, Lublin 2004, ss. 137.

W tym roku przypada setna rocznica urodzin (5. 03. 1904 r.) jak też dwudziesta rocznica śmierci (30. 03. 1984 r.) Karla Rahnera – wielkiego teologa, jezuitę. Z tej okazji miały miejsce liczne sympozja, spotkania i dyskusje poświęcone jednemu z najwybitniejszych teologów katolickich XX wieku.

Omawiana książka pragnie być polskim *pamiętnikiem* Roku Rahnera. Zawiera ona pięć artykułów – szkiców naukowych przeplatanych tekstami modlitw samego Rahnera. Ich autorami są: ks. Cz. Bartnik, ks. I. Bokwa, B.J. Hilberath, ks. K. Gózdź i ks. W. Pęcherzewski. Redaktorem książki jest ks. K. Gózdź.

Autorzy, wyłączając Hilberatha, to czołówka naszej polskiej teologii, a I. Bokwa i W. Pęcherzewski to czołowi znawcy teologii niemieckiego jezuitę. Zaś B.J. Hilberath – Niemiec – to największy znawca myśli Rahnera młodego pokolenia w Europie.

Zainteresowania budzą tytuły szkiców – artykułów, a ich lektura wciąga czytelnika: *Rahner – Świadek XX wieku; Relacje między historią świata a historią zbawienia; Odnowa urzędu diakonatu?; Teolog człowieka* – Ks. K. Gózdź; *Spotkanie z Rahnerem* – Cz. Bartnik; *Tajemnica Boga-Człowieka* – I. Bokwa; *Tajemnica Trójjedynego Boga* – B.J. Hilberath; *Karl Rahner – Nauczyciel wiary* – W. Pęcherzewski.

Rahner jako świadek XX wieku wskazał na istotny problem ludzkiej egzystencji – wzajemną relacją człowieka i Boga. W nowy sposób – w kontekście swej współczesności – przekonywał, że każdy z nas, każdy człowiek, zasługuje na tę jedyną, wielką, nieprzemijającą Miłość Bożą. Spoglądał na człowieka w perspektywie *visio beatifica*. W jego myśli teologicznej nie ma Boga bez człowieka ani człowieka bez Boga (ks. K. Gózdź).